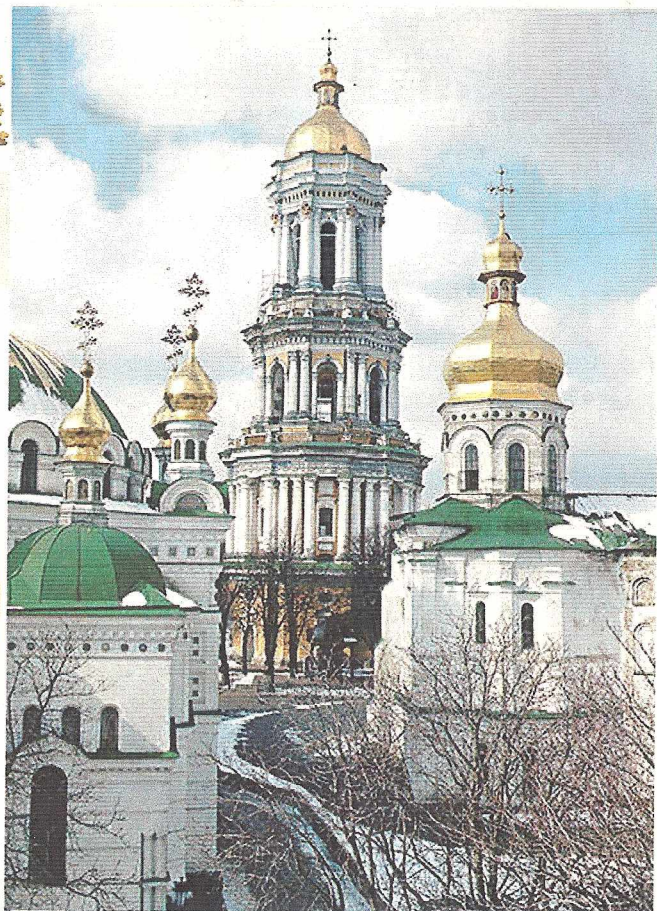

94(477)(082)
445

УКРАЇНА:
минуле і
сучасність

4. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая степь / Сост. и общ. ред. А.И.Курчки: В 2 кн. – М., 1997. – Кн. 1. – С. 315-317.
5. Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви: В 2 т. – М., 1997. – Т. 1. – С. 169.
6. Златоструй. Древняя Русь X-XIII веков / Составители, авторский текст, комментарии А.Г.Кузьмин, Ю.А.Карпов. – М., 1990. – С. 136.
7. Там же. – С. 129-130.
8. Літопис Руський. За іпатським списком / Переклав Л.Махновець. – К., 1990. – С. 75.
9. Златоструй. Указ. соч. – С. 140.
10. Літопис Руський. Указ. соч. – С. 63.
11. Там же. – С. 63.

ПРОБЛЕМИ БЛАГОЧЕСТЯ В “КНИЖНІЙ СПРАВІ” XVII ст.

Батрак С.А.,

*кафедра філософії, Криворізький державний педагогічний
університет*

Сучасний міжцерковний конфлікт в Україні має багатоплановий характер і проявляється на політичному, національному, богословсько-ієрархічному та парафіяльному рівнях. Вже зараз стає очевидним необхідність системного підходу до дослідження релігійних проблем, який би передбачав залучення до аналізу різноманітних світських і конфесійних джерел. Незавершеною була і залишається проблема мови богослужіння (“літургійна”, “сакральна”, “вища”) від якої залежить ступінь розуміння віруючою людиною змісту власної релігії, її основних положень і принципів, а також наявність відповідної церковної літератури і можливості її оновлення та перекладу. Це робить актуальним вивчення історії міжцерковних стосунків, їхніх взаємовпливів на процес

внутрішнього реформування. Тому предметом розгляду цієї статті є аналіз одного з названих чинників – передрукування і відновлення текстів богослужбових книг в період бурхливих та драматичних подій XVII століття в Руській Православній церкві.

Відомо, що особлива увага на Стоглавому Соборі (1551 р.) була приділена питанню церковних книг. Їх непридатність через переписування непідготовленими писарями, що припускалися помилок і перекручувань, була очевидною для всіх. Собор зобов'язав протопопів і благочинних осіб виправляти їх за добрими списками, щоб не переглянуті книги не використовувалися. Тоді ж було наголошено на необхідності створення типографії замість переписувачів, з метою друкування церковних книг (1,388).

В XVII ст. книгодрукування в Московському царстві набуває характеру рокової справи, стає однією з важливих причин церковного розколу. Мова йшла про видання виправлених церковних книг і текстів, які пережили вікову історію, відомих у значній кількості різночасових списків та ще й перекладених.

Об'єктивно виникало декілька перешкод на цьому шляху. По-перше, саме поняття “виправлене видання” дуже багатозначне. Двозначним є і поняття “давній примірник”, оскільки вікова відповідність тексту і списку далеко не завжди співпадають. Нерідко первинний склад тексту ми маємо саме в порівняно пізніших списках.

По-друге, питання про співвідношення слов'янського та грецького текстів також не просте і не може бути зведене до проблеми оригіналу та перекладу. Тому що, далеко не будь-який грецький текст є тим самим давнішим і оригінальнішим за будь-який слов'янський. Отже, абсолютна довіра до окремих рукописів і видань хоча б і “старовинним”, - було справою небезпечною. І якщо говорити про те, що історію або ж геніалогію текстів відновлювати в XVII ст. не вміли у Москві, то це ж стосувалося і спроб інших.

По-третє, робота тих, хто займався виправленнями книг ускладнювалася вимушеним поспіхом, так як книги правилися для практичної потреби, необхідності їх використання в процесі богослужіння. Відповідно, потрібне було видання деякого “стандарту”, який би відповідав однозначності і надійності тексту. Нестача часу призводила до пошуків відповідного вибору списків: враховуючи те, що грецькі рукописи практично були неприступними у зв’язку з незнанням палеографії і мови, а тому вдавалися до іншого методу – використання в цих цілях друкованих книг “литовського” видання. Специфічною ознакою “литовських” видань було те, що вони готувалися з метою критики і боротьби з протестантською та аріанською пропагандою. Тобто вони були пропагандистського спрямування.

Не дивлячись на те, що до таких книг у Москві ставилися з підозрою, вони досить широко використовувалися на практиці. Це ж стосується і грецьких книг “нового” перекладу, тобто тих, що друкувалися в латинських містах, хоч вони і були на грецькій мові.

Спочатку робота в Московській друкарні велася без певного порядку або ж плану. Згодом, процес набуває впорядкованого характеру, знаходить своє відображення в змісті церковних реформувань патріарха Нікона. Зі зведенням на престол царя Олексія Михайловича, одного з ініціаторів церковної реформи (2,62-63), створюється коло однодумців “боголюбців”, до яких відносилися С.Воніфат’евич – благовіщенський протопоп і царський духовник, боярин Ртищев Ф. Саме їм належить ідея проведення церковних перетворень, виправлень на підставі плану. План передбачав дві мети – благочиння в церковній службі та вчення заради повернення до грецької церковної традиції.

За задумом реформаторів слід було привести до єдності руську церковну дійсність на зразок грецької. При цьому не робилося особливого наголосу на відмінностях між церковним грецьким минулим і грецьким сучасним. І чим далі ставали

очевидними відмінності, тим більше помічалось протистояння “ревнителів” руської старовини і “ревнителів” грецького благочиння.

Інтерес до грецького обряду задовольнявся через Київ, звідки запрошували вчителів, старців монастирських для перекладання церковних книг, що добре знали на грецькій мові: Епіфанія Славинецького, Арсенія Сатановського, Дамаскіна Птицького. Перевидаються київські книги, такі як граматика Смотрицького, “короткий” катехизис Петра Могили. В період 1649-1650 рр. створюється так звана “Кирилова книга”, передруковується Київська Книга про віру. Здавалося, що в Москві начебто намагалися повторити чи то застосувати київський досвід церковної реформи, що був проведений в свій час Петром Могилою.

Мається на увазі той факт, що Петро Могила бувши ще архімандритом Києво-Печерського монастиря, склав “Літургіаріон” (Служебник), який обговорювався на Соборі 1629 р. і був проголошений як обов’язковий для кожного священника. В порівнянні з попередніми рукописами (XV-XVI ст.) це був найдокладніший. В ньому подано текст Літургії та інших богослужб, очищений від різних помилок, які часто змінювали первісні тексти і внесено багато звичаїв, властивих тільки Українській церкві. Катехизис “Православне Ісповідання віри” містив Ісповідання Православної церкви, очищене від чужих впливів – як католицької, так і протестантської церков. Катехизис вийшов з друку під ім’ям Петра Могили і в 1643 р. був затверджений всіма чотирма православними патріархами. Однак, у Києві його текст було надруковано тільки в 1645 р., до того ж в скороченому вигляді. З часом катехизис був виданий у Голландії і поширювався серед католицьких та протестантських народів.

Відносно третього запозичення – Требника Петра Могили, - то він побачив світ у 1646 р. Охоплюючи треби суто українського походження, в ньому містилося дуже багато важливих рис, що підкреслювали різницю між українським

богослужінням і московським. Требник базувався на величезній масі українських звичаїв, чимало яких належало як до православ'я, так і до католицизму (3,489-490). Весь цей арсенал церковної літератури і був взятий Москвою без відповідного критичного аналізу його змісту.

Сам Петро Могила ще раніше пропонував відкрити в Москві навчальний заклад, в якому б київські монахи з Братського монастиря могли б навчати грецькій і слов'янській мові. Отже, у реформаторів царя Олексія Михайловича на час проведення радикальних перетворень в Руській православній церкві були безпосередньо прямі зв'язки з могилянським Києвом.

Після виходу з друку виправлених церковних книг з'ясувалося, що правниками було:

а) відкинуто "аз" із Символа віри. "Там иде же глаголется о Сыне Божию Иисусе Христе: рожденна, а не сотворенна" (4,201), - вказували критики ніконівських перетворень: "зело сила в сем аз сокровенна". Вони згодні були йти на страждання і навіть смерть за цей один "аз";

б) в Хрещенській водоосвітній молитві попередній текст був: "освяти воду сию Духом Твоим Святым и огнем", - а в новому виданні слово "огнем" було пропущене. Противники реформ звинувачували Нікона й переписувачів в тому, що вони не визнають Духа Святого "яко огонь есть" (5,317).

В 1666 р. монахи Соловецького монастиря так відреагували на нововведення в церковному житті. Вони писали царю: "Указу великого государя мы послушны и во всем ему повинуемся, а повеление о Символе веры, сложении перстов, об аллилуии и новоизданных печатных книг не приемлем! Это учение и предание латинское ... понеже в новых книгах выходу Никона патриарха, по которым нас учат новому преданию, вместо Иисуса написано с приложением излишней буквы - Иисус, чего страшно нам грешным не точною приложити, но и помыслити" (6,284-285).

Таким чином, головними причинами церковного розколу у справі відновлення церковних текстів і передрукування богослужбових книг в XVII ст., на наш погляд, були:

- відсутність спеціальної підготовки у тих, хто виправляв книги та перекладав тексти;
- довгий час непорядкованість цього процесу;
- некритичний підхід до запозичень чужого досвіду в проведенні реформи і механічне його перенесення на своє підґрунтя.

Помилки, допущені у відновлених текстах і нових книгах мали важливий, суто догматичний характер, тому й викликали супротив і глибоке обурення “ревнителів староотеческого преданія”.

Стосовно церковної реформи як такої, слід зауважити, що вона не передбачала повернення до старовини, хоча й вважалося, що грецьке – це саме давніше. За основу для нового слов'янського тексту, за звичай, приймалася новодрукована грецька книга. Правда, в ній наводилися потім варіанти, паралелі за рукописами. Друкований текст забезпечував принцип одноманітності, проте відмінності між різними виданнями однієї і тієї ж книги були суттєвими, оскільки під час роботи залучали новий рукописний матеріал. Згодом виявилось, що нові книги багато в чому співпадають з перекладами грецьких книг у німців (протестантів), а то й польських служебників латинського походження.

Реформування церковного устрою в XVII ст. через книговидання церковних текстів дуже було схоже на спробу “огречити” Руську Православну церкву. Перша така спроба належить, на наш погляд, ще митрополітові Іларіону. Її безпосереднім завданням було церковне виправлення віри і приведення всього церковного порядку у відповідність з грецьким взірцем.

І ще одне. Н.Полонська-Василенко, яка пише про здобутки Петра Могили в реформуванні української православної церкви того часу, підкреслює, що “Українська церква жила його

досягненнями аж поки її не поглинула Руська церква” (7,494-495). Вищенаведений матеріал свідчить про теологічне поглинання Руської Православної церкви саме українською церквою.

Література

1. Патриарх Никон-Протопоп Аввакум // Сб./ Сост. Десятников В.А. – М., 1997. – С. 388.
2. Прот.Георгий Флоровский. Пути русского богословия. – Вильнюс, 1991 – С. 62-63.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 1. – До середини XVII століття. – К., 1992. – С. 489-490.
4. Соловьев С.М. История России с древнейших времен: В 15 кн. – Т. 11-12. – Кн. VI. – М., 1961. – С. 201.
5. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн. V. – С. 317.
6. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн. VI. – С. 284-285.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 1. – С. 494-495.

ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Бугайова І.Є.,

*Кафедра історії України, Криворізький державний педагогічний
університет*

Нині освіта в Україні перебуває у стані перехідного періоду. І саме на зламі ідеологій та перегляді цінностей розвитку окремої людини і суспільства виникає і загострюється особливий інтерес до змісту освіти. З огляду на ці проблеми О.Я. Савченко у статті “Стан і завдання реформування змісту